

2. Матвійчук А. Еволюція розуміння змісту поняття „політичне рішення” / А.О. Матвійчук // Вісник ХНУ імені Каразіна „Питання політології”. – Харків, 2010. – № 912. – С. 19–23.
3. Данн У. Анализ публичной политики. Введение / У. Данн. – М., 1998. – 380 с.
4. Меркель В. Формальные и неформальные институты в дефективных демократиях / В. Меркель, А. Круассан // Полис. – 2002. – №1. – С.41-59.
5. Коэн Дж. Гражданское общество / Дж. Коэн, Э. Арато. – М.: Проспект, 2003.– 302 с.
6. Смоляков С. Технократия в XXI веке [Электронный ресурс] / С. Смоляков. – Режим доступа: http://www.redstar.ru/2008/11/27_11/3_05.html

УДК: 32: 291.13

Топалова С.О.

Харківський інститут банківської справи УБС НБУ

ПОЛІТИЧНИЙ ФЕТИШИЗМ ЯК АТРИБУТ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Досліджується проблема міфологізації політичної свідомості сучасної людини; на конкретних прикладах ілюструються особливості сучасного політичного фетишизму; аналізується його специфіка за різних типів політичних режимів; обґрунтовується висновок про присутність у сучасній політиці, незалежно від конкретних типів політичних режимів, специфічних форм фетишизму.

Ключові слова: політичний фетишизм, політичне представництво, політичний режим, політична свідомість, маніпулювання.

Топалова С.А.

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ФЕТИШИЗМ КАК АТРИБУТ СОВРЕМЕННОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Исследуется проблема мифологизации политического сознания современного человека; на конкретных примерах иллюстрируются особенности современного политического фетишизма; анализируется его специфика в условиях различных типов политических режимов; обосновывается вывод о присутствии в современной политике, независимо от конкретных типов политических режимов, специфических форм фетишизма.

Ключевые слова: политический фетишизм, политическое представительство, политический режим, политическое сознание, манипулирование.

Topalova S.

POLITICAL FETISHISM AS AN ATTRIBUTE OF MODERN POLITICAL PROCESS

The problem of political consciousness mythologization of a modern person is studied in the article; the features of modern political fetishism are illustrated by concrete examples; its specificity in the conditions of various types of political regimes is analyzed; the conclusion about the presence of certain forms of fetishism in modern politics, irrespective of concrete types of political regimes is proved.

Key words: political fetishism, political representation, political regime, political consciousness, manipulation.

Релігійні вірування і культури архаїчного суспільства, з точки зору сучасної людини, є свідченням незнання і нерозуміння оточуючого світу первісною людиною, тим прадавнім елементом людської свідомості, що зник внаслідок накопичення значного обсягу знань у різних галузях. Однак висновки багатьох наукових досліджень вказують на сприйнятливості людської свідомості щодо різноманітних релігійно-міфологічних сюжетів і персонажів, на існування певної ніші і групової й індивідуальної свідомості, яка завжди буде заповнюватись цими міфологічними складовими. Аналіз сучасної політичної комунікації дає можливість виявити ознаки усіх первісних вірувань, культів і міфів, що у трансформованому вигляді функціонують у політичному середовищі і здійснюють визначальний вплив на політичну культуру суспільства. Отже, *актуальність* дослідження цієї проблеми визначається необхідністю виявлення специфіки, потенційних та реальних небезпек трансформованих ознак первісних релігійно-міфологічних систем у сучасній політичній комунікації, а також, формулювання рекомендацій щодо механізмів захисту від міфологічно-маніпулятивного впливу на суспільну свідомість.

Метою статті є виявлення спільних ознак і проявів первісного та сучасного політичного фетишизму, з'ясування його специфіки за різних типів політичних режимів, визначення наслідків впливу на суспільну свідомість.

Серед головних наукових напрямків, пов'язаних із дослідженням соціально-політичної міфології, для реалізації поставленої мети, найбільш значимими є ті, які присвячені вивченню специфіки і ролі міфів у різні періоди розвитку суспільства та виявленню спільного і відмінного у міфологічних системах різних часів і народів. Е. Кассіер, К. Хюбнер, М. Еліаде, К.Г. Юнг, К. Леві-Стросс, Г. Померанц, О. Фрейденберг, Р. Барт досліджують внутрішню структуру і закономірності розвитку міфу. Міфотворчість як засіб ідеологічного впливу досліджують Е. Кассіер, К.Г. Юнг, М. Хайдегер, Х. Ортега-і-Гассет, Е. Фромм, К. Ясперс. Політичну міфологію в контексті реалій сучасного інформаційного суспільства досліджують О. Тоффлер, С. Гантінгтон, М. Кастельс, М. Маклюен, П. Бурдьє. Виявленню міри архаїзації політичної свідомості сучасного суспільства присвячують свої роботи І.

Следзевський, В. Нечаєв, В. Сергєєв, Т. Євгенєва, Н. Щербаніна, С. Лур'є.

Сутність первісного фетишизму полягає у тому, що окремим предметам приписувалась магічна сила, здатна впливати на хід подій. Існували уявлення як про корисні фетиші, які втілювались у створенні амулетів, талісманів, ідолів, так і про шкідливі, відносно яких встановлювались традиції поховання, спалення та ін. Фетиші сприймалися як носії частини тієї надприродної могутності, якою наділялись духи чи тотеми. Фетишизм утілював увесь комплекс ранніх релігійно-міфологічних уявлень первісної людини, був свідченням того, що магічна сила наділялася здатністю не лише переміщатись у часі і просторі, але і „закріплюватись” за предметами оточуючого світу. Таким чином, у свідомості первісної людини склалося дуалістичне уявлення про час і простір, які ділилися на реальну та ілюзорну сфери, а фетишизм виступав певною з'єднувальною ланкою між цими сферами. Це дозволяло людині оптимістично оцінювати життєві події і стимулювало її активність, а також, створювало передумови і психологічні можливості для маніпулювання цими атрибутами. Аналіз політичної свідомості сучасного суспільства вказує на наявність у її структурі низки компонентів, притаманних свідомості архаїчного суспільства, зокрема, первісному фетишизму.

У соціокультурному словнику А. Архієзера політичний фетишизм визначається як одна з форм фетишизму, масових ілюзій суспільства, один із проявів головної хибності масової свідомості, впевненість, що порятунок суспільства у правильних політичних рішеннях, які можуть бути забезпечені вищим керівництвом держави, що усвідомлює свою відповідальність [1].

Прояви і характерні ознаки політичного фетишизму можемо бачити у всіх сучасних політичних процедурах. Для того, щоб їх виявити, необхідно детально проаналізувати звичні, і здавалося би, зрозумілі речі. Суть представницького правління визначається функціонуванням системи виборних органів влади, в основі якого акт делегування владних повноважень певною соціальною групою чи суспільством обраним через відповідні процедури представникам. Ті довірені особи, яким суспільство делегувало повноваження, окрім матеріальної винагороди, відповідної статусу, отримують владу над тими, хто їм передав ці

повноваження, стають об'єктами поклоніння – політичними тотемами, фетишами, а відносини делегування витісняють зміст відносин представництва.

Причини цього, на нашу думку, коріняться у самій сутності політичного. Політика завжди має справу з інтересами різних соціальних груп. З одного боку, ці групи продукують представників, що виступають від їх імені, а з іншого – представники також самі продукують групи, від імені яких намагаються виступати і символами яких прагнуть виглядати. Що є первинним, а що вторинним, визначити в сучасних політичних реаліях буває надто складно. З одного боку, ті ж політичні партії формуються з метою представництва інтересів певних соціальних груп в системі державної влади і обирають довірених осіб, які повинні забезпечити їх реалізацію. З іншого – ці ж довірені особи, організовуючи певні політичні акції, мобілізуючи членів своєї групи і прибічників на певні соціальні дії, виступають не лише в якості довіреної особи, але і в якості суб'єкта влади, і в якості об'єкта поклоніння. Тобто, саме політичне делегування і представництво є актом символічним, уповноважений також набуває символічного значення. Внаслідок цього складається парадоксальна ситуація, за якої сам уповноважений представник є причиною того, що складає його владу: якби не було втілення групи в образі конкретного представника, то й сама група не існувала б у якості представленої; якби не було групи, що делегувала повноваження і наділила владою, то і людина не могла б сприйматися іншими чи сама собою в якості її втілення.

Таким чином, механізм делегування стає першопричиною політичного фетишизму. Звісно, він присутній і за відсутності такого механізму, але при цьому має достатньо відкритий характер. Політичні представники, як і церковні служителі, стають фетишами внаслідок відповідної системи культу. За наявності політичного представництва фетишизм стає більш замаскованим, однак сутність його залишається незмінною: це є продукт людської свідомості. П.Бурдье зазначає: „У ролі політичних фетишів виступають люди, речі, живі істоти які видаються наче зобов'язаними лише самим собі своїм існуванням, отриманим від соціальних агентів. А довірители обожають свої власні створіння. Політичне ідолопоклонство якраз і полягає в тому, що цінність, якою наділяється певний політичний діяч – цей продукт людського

мозку – виступає як об'єктивна риса особистості, як харизма [2]. Далі автор формулює таку закономірність: „Чим більше люди обездолені — особливо у культурному відношенні — тим більше вони змушені і схильні, бажаючи заявити про себе у політиці, покладатися на довірених осіб. На практиці індивіди, що знаходяться в ізолюваному і безмовному стані, не мають ні здатності, ні влади, щоб змусити слухати себе і бути почутими, стоять перед вибором: або залишатися безмовними, або довірити іншим право говорити від свого імені” [2]. Отже, можна, у якості продовження, сформулювати ще одну закономірність: чим більшою є міра залежності від представництва довіреною особою, тим більш значимим для групи фетишем виступає ця особа, тим більші масштаби фетишизму. Саме ця особа забезпечує зовнішнє існування відповідної спільноти, її впізнаваність у соціальному середовищі. Спільнота, в свою чергу, сама усвідомлює власне існування завдяки представникові, що отримав від неї владу. Таким чином, політичне делегування виступає специфічним магічним актом, який зумовлює існування містичних персонажів у якості об'єктів соціального поклоніння – політичних фетишів.

Довірені особи, отримавши певний обсяг влади в окремій групі чи суспільстві, прагнуть до політичної самоосвяти, яка, за своєю суттю не відрізняється від релігійної, оскільки, в основі тієї й іншої – міф, що приховує перетворення представництва і служіння інтересам групи у безроздільне панування над нею та узурпацію влади. Прийоми самоосвяти теж абсолютно ідентичні. По-перше, формування стійкого переконання у своїй необхідності і потреби у своїх послугах. Без священнослужителя неможливо правильно трактувати і розуміти релігійні тексти, правильно молитися і отримувати прощення та ін. Без політичного представника неможливо сформулювати і представити групові політичні інтереси, отримати шанси на їхню реалізацію. По-друге, використання стратегій обов'язку перед людьми, виконання священних чи суспільно необхідних місій спасіння. При цьому встановлюється монополія на визначення цінності речей, істинними і правильними визнають лише власні цінності, які і намагаються звести до „Божої волі” чи „національного інтересу”, що виступає засобом підтримання своєї влади.

Варто звернути увагу ще на одну особливість. Політик, що говорить від імені народу чи певної його частини, „викликає до життя” його самим фактом свого виступу. Проілюструємо це на простому прикладі. В Україні зареєстровано понад 170 політичних партій. Сама сутність партії передбачає наявність соціальної бази, тобто, тих соціальних груп, інтереси яких представляє партія. Однак, домінуючим у нас є шлях створення партій „зверху”. Це означає, що спочатку з’являються „політичні фетиші” у вигляді конкретних політиків, які претендують на те, щоб їх висунули у якості представників і делегували повноваження. Формулюючи свої „програмні положення”, вони, тим самим, формують переконання у власній необхідності і потребі у своїх послугах, намагаються викликати до життя ті групи, які можуть сприйняти політика у якості потенційного представника. Вони не лише апелюють до цих груп як уже існуючих, але і себе уже ідентифікують як їх дійсних представників, Захисників, Вчителів і т.п. При цьому більшість партій не має визначеної соціальної бази, і надто низький рівень суспільної довіри.

Можемо навести й інші приклади символічних політичних ефектів із повсякденного життя. У нашому суспільстві примусова політична участь має давні і стійкі традиції. За радянських часів примусово-урочиста участь у демонстраціях, мітингах і зборах була частиною ідеологічного культу вождів і режиму, засобом легітимізації влади.. Сьогодні примусові, організовані виключно шляхом застосування адмінресурсу, політичні акції є звичною формою політичної участі. Але суть їхня не змінилась: носії влади, узурпувавши її, змушують, таким чином, говорити тих, від імені кого вони наче б то виступають. За допомогою цих акцій вони ідентифікують себе як представників народу, самостверджують свою здатність говорити від імені цього народу, обґрунтовують своє право звертатися до суспільства у наказовій формі. Тобто, таке звернення „від імені народу” виступає основою визнаних форм примусу. За умов непримусової організації політичних акцій, той же ефект досягається маніпулятивними способами.

Громадяни створюють різноманітні політичні інститути, метою діяльності яких є забезпечення реалізації волі та інтересів усього суспільства чи окремих соціальних спільнот. Політичні партії покликані представляти інтереси різних суспільних

класів, груп у системі державної влади; представницькі органи – забезпечувати збалансування різноманітних соціальних інтересів; виконавчі органи – здійснювати реалізацію обраного курсу і мобілізувати необхідні для цього ресурси; органи правопорядку і правосуддя – забезпечувати дотримання законів, вирішувати суперечності на основі закону, карати винних у порушенні закону. Здається, очевидними і зрозумілими є як суспільне завдання цих інститутів, так і принципи взаємовідносин між ними та суспільством. Громадяни виступають роботодавцями для партійних функціонерів, державних чиновників, депутатів і суддів усіх рівнів, оскільки, утримують їх за рахунок сплачених внесків та податків, останні ж, згідно такої логіки, є найманими працівниками, що мають відповідну фахову спеціалізацію. Роботодавець має здійснювати контроль за якістю і ефективністю виконання визначених завдань і змінювати кадровий склад у разі необхідності. Формально все вказує на залежність тих, хто служить реалізації інтересів від тих, хто створив інститути і утримує їх апарат для такого служіння. Реально стан речей є іншим. Громадяни надають створеним політичним інститутам таких атрибутів влади і владних привілеїв, від яких очікування благодіянь з боку цих інститутів і окремих носіїв влади зростає до рівня надреального. Будь-який чиновник чи службовець, навіть, найнижчого рангу, що виступає як представник відповідного владного інституту, в очах громадянина виглядає наділений особливою, неосяжною владою.

Звичайно, міра і масштаби фетишизму наділений владою, залежить від низки чинників, передусім від характеру політичного режиму, ментальних і політико-культурних особливостей суспільства. У традиційних суспільствах, за авторитарних і тоталітарних типів політичних режимів, патріархально-підданського типу політичної культури політичне ідолопоклонство є масштабним чи всезагальним, виливається у відкритий культ, релігійний, ідеологічний чи інший. За псевдodemократичних режимів підґрунтям політичного фетишизму виступають формально закріплені демократичні норми і процедури, які не мають реального втілення і виступають виключно засобом легітимізації влади, а шляхи забезпечення поклоніння включають примус і маніпулювання у різних

пропорціях. У демократичних системах основою фетишизму виступає, з одного боку, переконання самих громадян у необхідності створених за їх участю політичних установ і впевненість у підконтрольності їх суспільству, а з іншого – індустрія міфотворчості і маніпулятивних технологій.

Конкретні форми і прояви політичного фетишизму також залежать від міри жорсткості політичного режиму. За тоталітарних і жорстких авторитарних режимів поклоніння владним інститутам і носіям влади є абсолютним і беззаперечним. Ставлення до них і до символів влади не передбачає жодних проявів розчарувань, змін настроїв. Влада вимагає постійної підтримки, навіть незважаючи на відсутність очікуваних суспільством благодіянь, що вписується у рамки „активної форми несвободи”. Головним механізмом пристосування виступає „подвійна психологія”. Члени суспільства чітко усвідомлюють, що публічно мають демонструвати найвищу міру пошани до влади. Невдоволеність її діями може бути висловлена лише у тих формах і тією мірою, які дозволені самою владою і без будь-якої загрози для її існування і іміджу.

За псевдodemократичних режимів формальне закріплення і популістське впровадження деяких демократичних процедур створює певну видимість владної суб'єктності народу. Голосуючи за кандидата чи партію на виборах і маючи надію, що склад владних інститутів формується згідно з результатами виборів, громадяни схильні очікувати від політиків і інститутів миттєвої реалізації усіх своїх бажань і планів, навіть, незважаючи на їх абсолютну нереальність. Таким чином, суспільство саме формує запит на політичних фетишів, спонукає політиків представляти себе у ролі таких фетишів. Розчарування, яке неодмінно приходить на зміну ейфорії, не здатне усунути це явище.

Ще одним показовим свідченням фетишизму є стан судової системи і ставлення громадян до органів „правосуддя”. Рівень довіри українських громадян до інститутів судової влади є вкрай низьким. За висновками європейських експертів, судова влада є найбільш корумпованою. Про корумпованість суду постійно заявляють представники і влади, і опозиції. При цьому, і ті, й інші звертаються до суду, намагаються знайти нелегальні засоби впливу на судовий процес, а у разі їх

дієвості і отримання потрібних рішень посилаються на ці рішення як на істинно справедливі і виключно законні, використовують їх у якості найбільш вагомих аргументів власних дій, навіть, незважаючи на присутність у них явних невідповідностей закону. Основу виборчих програм партій і кандидатів, поряд із соціальним популізмом, складають „програми реформування судової системи”, „заходи по боротьбі з корупцією” та інші наміри щодо „комплексного реформування” системи державної влади. При цьому, громадяни, які не довіряють владі взагалі, віддають голоси за представників цієї ж влади, очікуючи „покращення життя вже сьогодні”. Незважаючи на абсолютно негативний імідж судової системи та аукціонний принцип її функціонування, зростає кількість судових справ, значна кількість яких пов'язана із очікуванням правосуддя.

Як бачимо, специфіка політичного фетишизму за псевдodemократичних режимів полягає у наявності абсолютних протилежностей у ставленні до влади та її носіїв, які діалектично поєднуються не лише у свідомості одного суспільства, але й у свідомості однієї людини. Низький рівень довіри до державних і політичних інститутів співвідноситься із добровільно-примусовим культом політичних ідолів, незмінною вірою суспільства у всесильність політичних фетишів – представників владних структур, яким суспільство не довіряє. У ході виборчого процесу спостерігаємо масштабні прояви політичного фетишизму, суть якого – в очікуванні всіх суспільних благ від представників нелегітимних владних інститутів та надіях на реформування цих інститутів тими політиками, які вдало пристосували їх до своїх потреб. Таким чином, відтворюється головна риса фетишизму – парадоксальність.

За демократичних режимів політичний фетишизм є більш „замаскованим”, однак, не менш масштабним. Громадяни мають реальні засоби впливу на формування і функціонування влади, що надає їм впевненості у дієвості владних інститутів. Закони, прийняті ними, видаються наділеними особливою силою і здатністю майже магічного впливу на людей. Якщо навіть влада і закони не виправдовують покладених надій, застосовуючи відповідні механізми впливу, суспільство продовжує очікувати благодіянь. Наявність політичних свобод забезпечує можливість критикувати

владу, вказувати на недоліки в її діяльності. Однак, незважаючи на нескінченний ланцюг інформаційних повідомлень про офіційні помилки, бездіяльність владних установ, підкупність чиновників, експертних висновків про неефективність законів, масових акцій політичного протесту та інших свідчень невинуватених надій, слідує відновлення віри і поклоніння. Владою пропонуються нові, державні механізми, в дієвість яких вірять громадяни.

Також варто проілюструвати ставлення суспільства до органів правосуддя. З одного боку, саме поняття орієнтує людей на вищу міру пошани до них, оскільки „судочинство” здійснюється згідно права. Існуючі принципи, механізми формування та функціонування судової гілки влади переконують громадян у здатності цих інститутів до реалізації покладеної на них місії. Звертаючись до суду, громадянин вірить у можливість відновлення порушеного права чи справедливого покарання за вчинений проти нього злочин, а надії покладає на відповідний інститут влади і його конкретного представника – суддю. З іншого – постійно надходить інформація про судові помилки і факти суддівського порушення закону, несправедливо засуджених і непокараних згідно з законом, корупційні скандали у системі державної влади, у тому числі, і в судових інстанціях. Така невідповідність досить часто проявляється у справах офіційного правосуддя, однак вона не заважає людям „молитися” на суд і суддю в очікуванні правосуддя.

Ще один прояв політичного фетишизму у сучасних демократичних державах пов'язаний із вірою у всесильність і ефективність закону. Суспільство очікує від законів ефективності і покращення у всіх сферах життя і діяльності. Однак на практиці результати від впровадження законів виявляються невідповідними чи, навіть, протилежними очікуваним. Доречним і актуальним видається міркування з цього приводу: „Велику послугу надав би суспільству той, хто взявся б проаналізувати закони, видані ... хоча б протягом останніх 50 років; хто порівняв би результати, очікувані від цих законів, з результатами, дійсно отриманими. Для того, щоб написати таку повчальну книгу, достатньо було б навести мотиви, що викликали те чи інше законодавче визначення, і показати, скільки зла, яке тепер потрібно викорінювати, було породжено попередніми заходами. При

цьому, для дослідника важче за все було б утриматись у визначених рамках при оповіді про рожеві надії, які закінчувались крахом, оскільки вона легко може стати нескінченною. Але не думайте, що така збірка фактів, при усьому багатстві і повчальності змісту може хоч якоюсь мірою вплинути на зміни середнього рівня умів” [3].

Не ототожнюючи сучасний політичний режим в Україні з демократичним, можемо навести низку прикладів, що наочно ілюструють цитоване. У державі назріла нагальна потреба прийняття податкового кодексу, який би унормував процедури сплати і розміри податків. Влада, яка виступила ініціатором прийняття і розробником проекту, задекларувала таку філософію закону: „Податки будуть помірними, але їх платитимуть усі. Метою кодексу є сприяння легалізації бізнесу, стимулювання підприємницької діяльності і т.п.” У 2010 р. суспільство, оцінивши для себе „переваги” пропонованого закону, відреагувало масовими акціями протесту, що було спробою впливу на „політичних фетишів”, яким делегувало повноваження близько 47 % виборців. У 2009 р. Закон набув чинності. Початок 2011 року яскраво продемонстрував міру відповідності очікуваних наслідків реальним. Факти масового закриття приватних підприємств свідчать про „сприяння розвитку і легалізації бізнесу”, нескінченні черги до податкових – про „спрощення і прозорість процедур”, скорочення надходжень – про те, „що податки платять усі”.

Як бачимо, за різних типів політичних режимів політичний фетишизм має специфічні ознаки і прояви. У недемократичних системах з переважанням патріархально-підданського типу політичної культури поклоніння владі і її носіям нав'язується самою владою шляхом відкритого чи напівприхованого примусу. Сама ж система формує і відповідний тип політичної культури, що забезпечує незмінність її подальшого існування.

Специфіка політичного фетишизму в умовах сучасних демократій нагадує історичні оповіді про вірування первісної людини, яка вирізала із дерева чи зліпила з глини зображення уявного бога, молиться йому, просить і очікує милості від нього, розбиває це зображення за невиконання якогось бажання, а потім, знову звертається, молиться, очікує. Невичерпна віра у фетишів, незважаючи на постійні розчарування, постійно відтворюється,

залишається атрибутом суспільного життя. Псування ідолів чи критика влади та акції політичного протесту виступають тим клапаном, через який випускається „пара незадоволення”, здійснюється деяке „символічне покарання фетишів”, щоб завтра зліпити нових, подібних попереднім, і далі їм поклонялись.

Таким чином, у всіх випадках маємо свідчення магічно-містичної сили сучасного політичного фетишизму. Всупереч логіці, згідно з якою, громадяни мають вимагати ефективного функціонування державної машини у справах реалізації інтересів, захисту прав, всезагальна віра у дієвість державно-владного механізму залишається домінуючою. Соціальна сутність і ролі сучасного політичного фетишизму мало змінилися, порівняно із фетишизмом первісного суспільства. У свідомості людини інформаційного суспільства також існує дуалістичне уявлення про реальну та ілюзорну політичну сферу, а політичний фетишизм забезпечує їх взаємозв'язок, виступає одним із каналів трансляції політичних міфів, формує політико-культурні передумови маніпулювання. То ж, можемо його вважати одним із одвічних атрибутів людської свідомості, зокрема і політичної. Абсолютно обґрунтованим і адекватним виглядає такий висновок: „Політичний фетишизм буде жити, доки люди будуть позбавлені наукової освіти, доки вони будуть враховувати лише найближчі і очевидні причини, не знаючи про причини більш віддалені і загальні, які керують людьми. І доки те, що зараз називають освітою, не буде знищено

справжньою освітою, мета якої пояснити людині сутність світу, в якому вона живе, до того часу нові політичні ілюзії будуть розквітати на ілюзіях, що загинули” [3].

Найбільша небезпека полягає у тому, що політичний фетишизм переходить у етатизм. Він орієнтує людей на певні політичні форми і процедури, при цьому ігнорує їх внутрішній зміст і необхідні політико-культурні та суспільні передумови. Багатопартійність, самоуправління, вибори стають своєрідними об'єктами культу, навіть незважаючи на явну невідповідність існуючих форм ключовим принципам і критеріям. Як наслідок, формується система відносин, що не відповідають реальному змісту масової і особистісної політичної культури, зростають соціокультурні протиріччя, посилюється тенденція до політичного відчуження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахиезер А. Социокультурный словарь [Електронний ресурс] / А. Ахиезер. – Режим доступу: <http://terme.ru/dictionary/173/word>
2. Бурдьє П. Социология политики. Делегирование и политический фетишизм [Електронний ресурс] / П.Бурдьє. – Режим доступу: <http://bourdie.name/content/delegirovanie-i-politicheskij-fetishism>
3. Политический фетишизм; [первоначально напечатано В „The Reader” от 10 июня 1865 г.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vuzlib.net/bet>